

ANNA TAMPIAKH

Η νεοελληνική δραματουργία και οι δυτικές της επιδράσεις (18ος-19ος αι.).

Μια συγκριτική προσέγγιση.

Αθήνα, Αφοι Τολλίδη 1993. Σελ.202.

Οι ιστορικές εργασίες για το νεοελληνικό θέατρο του 18ου και του 19 αιώνα σιγά σιγά αυξάνονται. Μετά το συγκεντρωτικό τόμο του Δημήτρη Σπάθη (*Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο*. Θεσσαλονίκη 1986) για το Διαφωτισμό, μερικά άρθρα του Θ. Γραμματά (Κεφ. 6 και 7 στο *Νεοελληνικό θέατρο. Ιστορία - δραματουργία*. Αθήνα 1987, και κεφ.3 και 4 στο *Γλώσσα και ιδεολογία στο νεοελληνικό Διαφωτισμό*. Αθήνα 1991), δύο μελετήματα του Β. Πούχχερ (*Ο Ρήγας και το Θέατρο*. Ο ρόλος της μεταφραστικής παράδοσης στην περίοδο του προεπαναστατικού ελληνικού Διαφωτισμού. Στον τόμο: *Ιστορικά νεοελληνικού θεάτρου*. Αθήνα 1984, σσ. 109-119 και 194-201, και του ίδιου, *Τρεις Έλληνες θεατράνθρωποι στα Βαλκάνια του 19ου αιώνα*. Στον τόμο: *Βαλκανική Θεατρολογία*. Αθήνα 1994, σσ. 214-252, πρώτα στα *Δρώμενα* 10/11, 1985, σσ. 78-96) και τη μονογραφία της ίδιας της κ. Ταμπάκη για τρεις μεταφράσεις του Μολιέρου στο 18ο αιώνα (*Ο Μολιέρος στη φαναριώτικη παιδεία. Τρεις χειρόγραφες μεταφράσεις*. Αθήνα 1988· επίσης Γ. Ζώρας, *Μια άγνωστη μετάφραση κωμωδίας του Μολιέρου στα ελληνικά. Παρουσία* 7, 1990, σσ. 61-88) παρουσιάζεται εδώ ένας τόμος με διάφορα μελετήματα, που καλύπτουν τον ίδιο χώρο. Την ίδια εποχή συγγράφηκαν και οι συγκριτικές μελέτες του Β. Πούχχερ για τις δυτικές επιδράσεις στο νεοελληνικό, αλλά και ευρύτερα βαλκανικό θέατρο του 18ου και 19ου αιώνα (W.Puchner, *Europäische Einflüsse auf die griechische Dramatik des 19. Jahrhunderts*. Im südosteuropäischen Kontext. Στον τόμο: *Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift P. Tzermias*. Frankfurt/M. etc. 1993, σσ. 53-82 και ελληνικά στον τόμο *Το θέατρο στην Ελλάδα. Μορφολογικές επισημάνσεις*. Αθήνα 1992, σσ. 181-221· βλ. επίσης του ίδιου, *Η ιδέα του Εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια του 19ου αιώνα*. Αθήνα 1993, σσ. 113εξ.). Τα μελετήματα της κ. Ταμπάκη έχουν ήδη δημοσιευτεί και αναδημοσιεύονται χωρίς σημαντικές αλλαγές (εκτός από την προσθήκη νεότερης βιβλιογραφίας). Όπως είναι αναπόφευκτο σε τέτοιου είδους συγκεντρωτικές αναδημοσιεύσεις επιμέρους εργασιών, υπάρχουν και θεματικές επικαλήψεις, π.χ. στην περίπτωση του πρώτου μέρους του κεφ.8, το οποίο επαναλαμβάνει ουσιαστικά το κεφ.7.

Το κεφ. 1 ασχολείται με την «Εποχή του Κοραή και το θέατρο» (σσ. 13-38, πρώτη δημοσίευση στα πρακτικά *Κοραής και Χίος*, τομ. Α', Αθήνα 1984, σσ. 187-206), όπου, με βάση τις λίγες σημειώσεις του Κοραή για το θέατρο (κυρίως στην αλληλογραφία του με τον Κωνστ. Κοκκινάκη στη Βιέννη), φιλοτεχνείται μια εικόνα της ελληνικής δραματουργίας και των ερασιτεχνικών παραστάσεων τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Μερικές παρατηρήσεις: σσημ.19 στη σελ.19 — οι ιησουιτικές παραστάσεις στην Κωνσταντινούπολη δεν αρχίζουν στη δεκαετία 1630-40 (κατά Γ. Βαλέτα, *Οι αρχές του νεοελληνικού θεάτρου*. Αθήνα 1953, σ.ια') αλλά ήδη από το 1623 (Β. Πούχχερ, *Θεατρική παράσταση στην Κωνσταντινούπολη το 1623 με έργο για τον Άγιο Ιωάννη Χρυσότομο*. *Θησαυρίσματα* 24, 1994, σσ. 235-262· επίσης του ίδιου, *Griechisches Schul- und Ordenstheater der Gegenreformation und der Orthodoxie in der Ägäis (1580-1730)*. Ein Forschungsbericht. *Orientalia Christiana Periodica* 59, 1993, σσ. 511-521)· σσημ. 20: το έργο του Sulzer περιέχει ακόμα και άλλα στοιχεία για θεατρικές παραστάσεις, πέρα από όσα αναφέρει ο Iorga· σ.28: για την ύπαρξη της μετάφρασης «Ρωμαίος και Ιουλία» του Σακελλαρίου υπάρχουν

ίως νέα στοιχεία (βλ. Α. Φραντζή, *Παλιμψηστον* 6-7 (1988) σσ. 185-199 και Γ.Π. Σαββίδης, *Παλαιό θρασί σε νέα μουσικάλια. Μαντατοφόρος* 32, 1990, σσ. 68εξ· βλ. και το μελέτημά μου στον τόμο αυτό)· σ. 36: ο Κοκκινάκης μετέφρασε το 1801 στη Βιέννη όχι τρία έργα του Kotzebue, αλλά τέσσερα (λείπει η «Η εκούσια θυσία»). Οι απόψεις του Κοραή για το θέατρο είχαν ιδιαίτερη σημασία για τον Ιωάννη Ζαμπέλιο.

Κεφ. 2: «Το ελληνικό θέατρο στην Οδησό (1814-1818). Αθησαύριστα στοιχεία» (σσ. 39-49, πρώτα στον *Ερασιση* 16, 1980, σσ. 229-239) προσκομίζει νέα πολύτιμα στοιχεία για τις ερασιτεχνικές παραστάσεις των Ελλήνων στην πόλη της Φιλικής Εταιρίας, με τα οποία, εκτός από τις γνωστές ειδήσεις του Κωνστ. Κούμα στον «Ερμή το Λόγιο» (1817), μπορούν να τεκμηριωθούν τώρα και άλλες παραστάσεις. Το κεφ.3 «Οι απηχίσεις των επαναστατικών ιδεών στο θέατρο του ελληνικού Διαφωτισμού (1800-1821)» (σσ. 51-73, πρώτα στα γαλλικά στα *Actes du IIIe Colloque Internat. d'Histoire (Athènes, 14-17 oct. 1987)*, «*La revolution française et l'Hellénisme moderne*». Αθήνα 1989, σσ. 471-480) ασχολείται με την πρόσληψη του πολιτικού θεάτρου του Βολταίρου και του Αλφιέρι (εν μέρει και του Μεταστάσιου και του Σίλλερ) στην Ελλάδα και αναλύει την πρωτότυπη ελληνική δραματογραφία πριν από την έκρηξη της Επανάστασης (συγκεκριμένα αναφέρεται στον προβληματισμό για το σιχουρικό μέτρο στη νεοελληνική δραματογραφία στις αρχές του 19ου αιώνα, όπως τον έθεσε ο Ιωάννης Ζαμπέλιος, καθώς και στη διασκευή του «Φιλοκτήτη» από το Νικ. Πίσκολο — η βιβλιογραφία για τον Πίσκολο στη σημ.40 δεν επαρκεί). Σε όλα τα έργα αυτά οι καθοδηγήτριες ιδεολογικές γραμμές οργανώνονται γύρω από τις έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας.

Το κεφ.4 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: «Ο Γεώργιος Σερούσιος, μεταφραστής του Βολταίρου» (σσ. 75-89, πρώτα στα *Συριακά Γράμματα* 9, 1990, σσ. 18-24), καθώς ασχολείται με την ενδιαφέρουσα μορφή του Σερούσιου (για τον οποίο διαθέτουμε ως τώρα μια μονογραφία του Β. Τομαδάκη, *Γεώργιος Σερούσιος (ή Σέρβιος) (1783-1849). Βίος και έργον*. Διατρ. Αθήνα 1977), τοποθετημένου σ' ένα κλασικιστικό-ορθολογικό αντίποδα στα διδάγματα του Rousseau και αντίθετο με τον εμπειρισμό και τον υλισμό· στο ερασιτεχνικό θέατρο του Βουκουρεστίου ήταν γνωστός ως μεταφραστής του Βολταίρου (βλ. επίσης W.Puchner, Hof-, Schul- und Nationaltheater der Griechischen Aufklärung im Europäischen Südosten. *Maske und Kothum* 21, 1975, σσ. 235-262)· το μελέτημα μπορεί να ξεδιαλύνει και μερικές αμφοβητούμενες παρότητες μεταφράσεων στο γνωστό τόμο δραματικών έργων, Βουκουρεστί 1820. Το κεφ. 5 «Στοιχία ιδεολογίας και αισθητικής στο δραματικό έργο του Ιωάννη Ζαμπέλιου» (σσ. 91-107, πρώτα στον τόμο του Π. Μοσχονά (εκδ.), *Το Ιόνιο*. Αθήνα 1990, σσ. 301-324) αποτελεί μian από τις λίγες ουσιαστικές μελέτες για τον πολυγραφώτερο των Ελλήνων δραματοργών του πρώτου μισού του 19ου αιώνα: θίγονται οι εξής θεματικές ενότητες: η γνωριμία του με τον Ugo Foscolo και τον Αδ. Κοραή, η επίδραση του Αλφιέρι στο έργο του (κυρίως στον «Τιμολέοντα» 1817), οι προτάσεις του για το σιχουρικό ζήτημα στα δραματικά έργα, η επίδραση του Klopstock και του Σίλλερ, η μετεξέλιξη και επικάλυψη κλασικιστικών μορφολογικών στοιχείων με την ιδεολογία του Ρομαντισμού (πίστη, πατριδα), η πορεία του ιδεολογικού σχήματος της ενότητας του Έθνους (αρχαιότητα - Βυζάντιο - 1821). Για την ανάλυση του δραματικού έργου «Γεώργιος Καστριώτης» (σ. 93, 102εξ., 117) θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί και η ανάλυση του Β. Πούγγε, Ο Σκεντέρμπεης στην ευρωπαϊκή και βαλκανική δραματολογία. *Ηπειρωτικά Χρονικά* 27, 1985, σσ. 139-215 (τώρα και στον τόμο *Βαλκανική Θεατρολογία*, ό.π., σσ. 40-102, ειδικά σσ. 86εξ.), όπου παρουσιάζεται και η προϊστορία της ταύτισης του αλβανικού εθνικού ήρωα με το πρότυπο «Χριστιανός και Έλληνας».

Το κεφ. 6 «Η χρήση του ιστορικού «μύθου» στη δραματολογία του 19ου αιώνα» (σσ. 109-126, πρώτα γαλλικά στον τόμο *Ελληνικές ανακοινώσεις στο 6ο Διεθνές Συνέδριο Σπουδών ΝΑ Ευρώπης*. Αθήνα 1990, σσ. 169-182) παρακολουθεί την εξέλιξη της «Μεγάλης Ιδέας» μέσα στη δραματογραφία του 19ου αιώνα· δίνεται έμφαση στο γεγονός, ότι το θέατρο, και μετά το πέρας του «αιώνα του Διαφωτισμού», παραμένει διδακτικό, «σχολείο του λαού», όπου παρουσιάζεται για το θεατή το μεγαλείο της εθνικής ιστορίας, και όπου μνείαται στην έννοια και τη σημασία του πατριωτισμού (αυτό πάνω κάτω ισχύει για όλους του βαλκανικούς λαούς, βλ. Πούγγερ, *Η ιδέα του Εθνικού θεάτρου*, ό.π., σσ. 133εξ.). Σ' αυτό προστίθεται ακόμα το ενδιαφέρον του Ρομαντισμού για τους μεσαιωνικούς χρόνους, δηλαδή, στην περίπτωση της Ελλάδας, για το Βυζάντιο (που λειτουργεί ως μια συνέχεια του μεγαλείου της αρχαιότητας). Για τη δραματική θεωρία του Ρομαντισμού η συγγρ. επικαλείται τις απόψεις του Hugo (βλ. και Α.Ταμπάκι, *L'impact de la pensée et de l'oeuvre de Victor Hugo en Grèce* (ca. 1830-1880). *Folia Neohellenica* 7, 1985/86, σσ. 160-177), του Schiller, του A.W.Schlegel, καθώς και την Αισθητική του Hegel· ο διαλογικός πρόλογος στη «Φροσύνη» του Α.Ρ. Ραγκαβή (1837) μιμείται συνειδητά το περίφημο «Préface de Cromwell» του Victor Hugo. Αναλύεται κυρίως το έργο του Ραγκαβή, του Δημ. Βερναρδάκη (βλ. τώρα και Δημ. Σπάθης, *Ο θεατρικός Βερναρδάκης*. Κλασικός ή Ρομαντικός; *Λεσβιακά* 11, 1987, σσ. 58-88), καθώς και των πολυγραφότατων Τιμ. Αμπελά και Αντ. Αντωνιάδη. Παρατηρείται παντού η ταύτιση Ελληνισμού και Χριστιανισμού (μόνο ο Κλέων Ραγκαβής στο «Ιουλιανό τον Αποστάτη» τονίζει την αντίθεση). Ο Σπ. Βασιλειάδης χρησιμοποιεί συνειδητά και το σύγχρονο λαϊκό πολιτισμό (δημοτικό τραγούδι) στο θεματικό ορίζοντα των θεατρικών του έργων (για την προδρομική αυτή ενέργεια βλ. Β. Πούγγερ, *Η παραλογή και το δράμα. Το θέατρο στην Ελλάδα. Μορφολογικές επισημάνσεις*. Αθήνα 1992, σσ. 307-330). Το εθνικό ιστορικό δράμα, η ιαμβική τραγωδία της καθαρεύουσας, επιζει ακόμα ως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (Ε.Α. Δελβερούδη, *Η καλλιέργεια του πατριωτικού αισθήματος στη θεατρική παραγωγή των αρχών του 20ού αιώνα*. Στον τόμο: *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*. Ηράκλειο 1988, σσ. 287-314).

Το κεφ. 7 αναφέρεται στην κωμωδία: «Η ελληνική κωμωδία του 19ου αιώνα και οι ευρωπαϊκές της επιδράσεις» (σσ. 127-147, πρώτα *Εκκύκλημα* 16, 1988, σσ. 37-45). Αναλύονται εκτενώς οι δυσκολίες, που αντιμετώπιζε η δημοσίευση ακόμα και των «ηθικών» κωμωδιών του Goldoni και του Μολιέρου κατά το 18ο αιώνα (πρώτα σε χειρόγραφα για τρέψη και «σπουδή», ύστερα ως «ωφέλιμη ανάγνωση» σε τυπωμένη μορφή, μόλις μετά το 1821 και με θεατρικές παραστάσεις)· αναλύονται οι διάφορες φάσεις της πρόδηξης του Μολιέρου και οι τρόποι επίδρασης των κωμωδιών του στην ελληνική κωμωδία (βλ. Α. Ταμπάκι, *Le présence de Molière en Grèce. Autour de traduction de ses pièces en grec modern*. Mémoire de Maîtrise. Clermont-Ferrand 1976). Ως πρότυπο λειτουργήσε ειδικά η μετάφραση του «Ταρτούφου» του Κωνστ. Κοκκινάκη το 1815 και του «Φιλάργυρου» του Οικονόμου το 1816· ειδικά ο τύπος του γέρου φιλάργυρου, καμιά φορά και ερωτευμένου, υπάρχει σε πολλές παραλλαγές στην ελληνική κωμωδία του 19ου αιώνα. Ο εξελληνισμός των ονομάτων και η χρήση διαλεκτικών στοιχείων στις μεταφράσεις κωμωδιών γίνεται επίσης μια συμβατικότητα. Στο κεφ. 8 «Ο Μολιέρος στην Ελλάδα» (σσ. 149-169, πρώτα σε θεατρικό πρόγραμμα του «Γεωργίου Δαντίνου» 1991/92, σσ. 95-105) επαναλαμβάνεται στο πρώτο μέρος το προηγούμενο κεφάλαιο, στο δεύτερο (σσ. 157εξ.) αναλύονται μεταφράσεις του «George Dandin» στο 19ο αιώνα, κυρίως του Κωνστ. Κυρια-

κού-Αριστία το 1827, που έχει παιχθεί στην Αθήνα μόλις το 1837. Στο κεφ. 9 (σσ. 165-169 αδημοσίευτο) «Ο πρώτος *Κατά φαντασίαν ασθενής* στα νέα ελληνικά (1834)» αναλύεται η μετάφραση του Κωνστ. Ράμφου (Αίγινα 1834) και παρακολουθείται η επίδραση των μολιερισκών «ιατρών» στην ελληνική κωμωδία του 19ου αιώνα.

Τον τόμο κλείνει μια βιβλιογραφία (σσ. 171-183, όπου δεν αναφέρεται καν, ούτε βέβαια χρησιμοποιείται η βιβλιογραφία της Λαδογιάννη-Τζούφη 1982, που σίγουρα έχει τα λάθη της, αλλά δεν είναι και άχρηστη ως εγχειρίδιο αναφοράς), ένα γενικό ευρετήριο (σσ. 185-197), ένας πίνακας πρώτων δημοσιεύσεων (σ.199), καθώς και μια γαλλική περίληψη (σσ. 201εξ.). Το ερευνητικό και συγγραφικό ύφος της συγγραφέα, ερευνήτριας στο Νεοελληνικό Τμήμα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, επηρεασμένο σαφώς από το Κ.Θ. Δημαρά, είναι προσεκτικό, συστηματικό, τεκμηριωμένο και με γνώση των πηγών, καμιά φορά με κάπως μεγαλύτερες του δέοντος παρεκβάσεις, με άνετη αφηγηματική παρουσίαση, ακριβές στη φιλολογική μέθοδο, παρουσιάζοντας πολιτιστικά και ιστορικά συμφραζόμενα και διασυνδέσεις, στη βιβλιογραφία μάλλον φειδωλό, αλλά συνιστώντας πάντα μιαν ευχάριστη ανάγνωση, που δεν κάνει κατάχρηση του χρόνου του αναγνώστη και προσκομίζει πάντα νέα και άγνωστα ακόμα ερευνητικά στοιχεία και αποτελέσματα. Το γεγονός, ότι η συγγρ. δεν έχει ειδικευτεί και περιοριστεί μόνο στο θέατρο, αλλά κινείται σε ευρύτερα πεδία της πολιτιστικής ιστορίας, αποτελεί ένα μάλλον ευεργετικό προσόν η κ. Ταμπάκη είναι από τους καλύτερους γνώστες του ελληνικού θεάτρου του 18ου και 19ου αιώνα.

Βάλτερ Πούχγκερ